

Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης

Τόμ. 9 (2023)

Βιβλιοπαρουσίαση: Γαρυφαλλιά Κατσαβουνίδου (2023). «Παιδί, πόλη, και σχεδιασμός. Το Spielraum». Κριτική

Μυρτώ Χρονάκη

doi: [10.12681/dial.35986](https://doi.org/10.12681/dial.35986)

Copyright © 2023, Μυρτώ Χρονάκη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χρονάκη Μ. (2023). Βιβλιοπαρουσίαση: Γαρυφαλλιά Κατσαβουνίδου (2023). «Παιδί, πόλη, και σχεδιασμός. Το Spielraum». Κριτική. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 9, 252–256. <https://doi.org/10.12681/dial.35986>

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Κατσαβουνίδου Γ. (2023) «ΠΑΙΔΙ, ΠΟΛΗ, ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ. ΤΟ SPIELRAUM». Κριτική

Μυρτώ Χρονάκη¹

¹Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Το βιβλίο της κ. Κατσαβουνίδου εντυπωσιάζει από τον πλούτο των πληροφοριών που περιλαμβάνει, την πολυφωνία των προσεγγίσεων που παρουσιάζει, (όρο που χρησιμοποιεί και η ίδια η συγγραφέας) και το εύρος των επιστημονικών περιοχών που εξετάζει. Είναι «ένας κόμβος σε ένα πλέγμα», όπως αναφέρεται στο απόσπασμα του Μισέλ Φουκώ. Συνδιαλέγεται με τη μακρά παράδοση των λόγων για το παιδί, την

Υπεύθυνος επικοινωνίας: Μυρτώ Χρονάκη, myrto.ch@gmail.com, Αρχιτέκτων, PhD, UCL, UK, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια ΕΜΠ και ΑΠΘ, Επισκέπτρια διδάσκουσα ΑΠΘ, ΠΘ

Ηλεκτρονικός εκδότης: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
e-publisher: National Documentation Centre, National Hellenic Research Foundation
URL: <http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/dialogoi>

παιδική ηλικία και το παιχνίδι, σε συνδυασμό με την πόλη, την πολεοδομία και τη βιωσιμότητα.

Αποτελείται από την Εισαγωγή και δέκα κεφάλαια. Στην *Εισαγωγή* παρουσιάζεται το ξεκίνημα της έρευνας για το παιδί και την πόλη, ταυτόχρονα με μία σύντομη αλλά περιεκτική παρουσίαση της δομής και των περιεχομένων του βιβλίου. Ξεκινά από την βασική έννοια-«πρωταγωνιστή» του βιβλίου, το Spielraum, για να παρουσιάσει τα κύρια θέματα του κάθε κεφαλαίου, από την «ιστορία» των λόγων για το παιδί και την παιδική ηλικία, τις διάφορες θεωρήσεις τους από πολλά πεδία των κοινωνικών και χωρικών επιστημών, για να περάσει στα σχέδια και τις υλοποιημένες προτάσεις χώρων για το παιδί σε διάφορα μέρη του κόσμου, κυρίως από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, για να καταλήξει στο Spielraum και πάλι ως νέο επιστημολογικό παράδειγμα (υπόδειγμα/paradigm) για τον σχεδιασμό και την κατοίκηση του δημόσιου χώρου. Το βιβλίο κλείνει με τις εργο-βιογραφίες ανθρώπων (από τον Ηράκλειτο μέχρι τη Δουμάνη) που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στο πώς αντιμετωπίζουμε το παιχνίδι, το παιδί και την πόλη στη φιλοσοφία, στην παιδαγωγική, στην κοινωνιολογία και σε άλλα πεδία τα τελευταία 100 χρόνια της (μετα-) νεωτερικότητας.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται αναλυτικά η έννοια του Spielraum που αποτελεί τη σύνθεση των εννοιών «παιδί», «πόλη», «παιχνίδι», σε έναν όρο. Βασίζεται σε πολλά πεδία, την ψυχολογία, την παιδαγωγική, τη γεωγραφία και τον σχεδιασμό του χώρου. Το βιβλίο μας εισάγει στην «πολυφωνική βιογραφία» του Spielraum, και στον πλούτο και το βάθος της 'διπλής' αυτής έννοιας: μεταφορικά ως χώρος για το παιχνίδι-χώρος παιχνιδιού, αλλά και κυριολεκτικά, στη γερμανική του μετάφραση, ως ελεύθερος χώρος, περιθώριο. Περιθώριο για σκέψη και δράση, που εμπεριέχει και το στοιχείο της περιπέτειας και του ελεγχόμενου κινδύνου όπως και το παιχνίδι άλλωστε.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζεται το παιχνίδι, ως δραστηριότητα των παιδιών και συστατικό της ανθρώπινης ύπαρξης στον κόσμο. Εξετάζονται θέματα όπως η μεθοδολογία της «τοπολογικής» προσέγγισης του Spielraum, που συσχετίζει το παιχνίδι με τον χώρο, δίνονται χρήσιμοι ορισμοί και περιγράφονται τα χαρακτηριστικά του παιχνιδιού. Παρουσιάζεται η ιστορία (από τα αρχαία χρόνια μέχρι και μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση) των εννοιολογήσεων και των λόγων για το παιχνίδι και την παιδική ηλικία. Γίνεται αναφορά στον Piaget, όπου μέσα από τις έρευνές του για το παιχνίδι εστίαζε στην ανάπτυξη του παιδιού, και στα παιχνίδια του Froebel που τα χρησιμοποιούσε ως «παιδαγωγικά εργαλεία». Το κεφάλαιο κλείνει με μια μετατόπιση από τα πραγματολογικά θέματα για το τι είναι το παιχνίδι σε πιο φιλοσοφικά ζητήματα όπως είναι η «οντολογία» του παιχνιδιού.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στις διαφορετικές θεωρήσεις του παιχνιδιού σε σχέση με το παιδί. Ξεκινά από την προσέγγιση της βιολογίας που εξελίχθηκε στην παιδιατρική και συνεχίζει με την επονομαζόμενη «παιδαγωγική επανάσταση» με μορφές όπως η Maria Montessori και ο John Dewey. Οι απόψεις για τον χώρο της πόλης ως «επικίνδυνο» για τα παιδιά παρουσιάζονται στην επόμενη ενότητα, όπως και το κίνημα για τη «σωτηρία των παιδιών» που είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ειδικών χώρων για αυτά. Ακολουθεί μια κριτική για αυτόν τον διαχωρισμό και περιορισμό των παιδιών, και κλείνει με την παρουσίαση της «πολυφωνικής»/πλουραλιστικής προσέγγισης «μωσαϊκό» για την εθνογραφική έρευνα πάνω στα/με τα παιδιά.

Το τέταρτο κεφάλαιο ασχολείται με την θεώρηση του παιδιού και του παιχνιδιού στην ψυχολογία. Ξεκινά από το πώς βλέπει το παιδί η ψυχανάλυση (το παιδί, όταν παίζει, «γίνεται ένα κεφάλι ψηλότερο απ' ότι είναι», όπως λέει ο Vygotsky. Μαθαίνουμε για τον

Freud και την *Αρχή της ηδονής*, τη Melani Klein και τον Donald Winnicott και την ψυχική εμπειρία του παιχνιδιού. Μαθαίνουμε τι έχει να μας πει η αντιληπτική και η περιβαλλοντική ψυχολογία για τη σχέση του χώρου με το παιδί, για το πώς τον αντιλαμβάνεται μέσω του παιχνιδιού, όπως επίσης και για τις μεθόδους έρευνας με/για τα παιδιά. Το κεφάλαιο κλείνει με τη σχέση της γεωγραφικής έρευνας με τις θεωρίες του Piaget.

Το πέμπτο κεφάλαιο αποτελεί ουσιαστικά συνέχεια του τέταρτου: αναπτύσσει την χωρο-κοινωνιολογική προσέγγιση του κλάδου της «Γεωγραφίας των Παιδιών», όπου εισέρχονται κοινωνικοί παράγοντες που δεν ήταν παρόντες στην ψυχολογική θεώρηση. Πρωτεργάτης του κλάδου ήταν ο William Bunge, που ασχολήθηκε προσωπικά και επισταμένα με τον ρόλο του χώρου στη ζωή των παιδιών σε μια σχετικά υποβαθμισμένη αμερικάνικη πόλη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα παραδείγματα για την ελληνική πραγματικότητα με αναφορές και σε πολύ πρόσφατες σχετικές έρευνες καθώς και εφαρμογές τους, είτε με κατασκευές είτε με δράσεις στο πεδίο του σχολείου ή της γειτονιάς.

Το έκτο κεφάλαιο είναι, κατά τη γνώμη μου, η χαρά του αρχιτέκτονα! Αποτελεί τη μεταφορά ή εφαρμογή, των ιδεών του Spielraum στον υλικό χώρο. Εδώ παρουσιάζεται πληθώρα ιδεών, σχεδίων και υλοποιημένων παρεμβάσεων, από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι τα μέσα του, σε διάφορες πόλεις στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη, με αναφορές στο σημαντικό έργο Ελλήνων αρχιτεκτόνων όπως ο Πάνος Τζελέπης και ο Δημήτρης Πικιώνης. Άλλα λιγότερο γνωστά παραδείγματα είναι το μοντέλο της Κηπούπολης ή η «Κόκκινη Βιέννη». Στο κεφάλαιο γίνεται και μία αναφορά στις πιο σύγχρονες τάσεις και παρουσιάζεται ένας ενδιαφέρων συσχετισμός του παιχνιδιού με την τέχνη και τη δημιουργικότητα.

Συνεχίζοντας, στο έβδομο κεφάλαιο, εξετάζεται το θέμα της ασφάλειας της κινητικότητας/κίνησης των παιδιών στο αστικό περιβάλλον, και για ποιο λόγο αυτό μπορεί να θεωρηθεί προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα της πόλης. Μαθαίνουμε για τις κινήσεις γονέων, και δήμων για τον περιορισμό του αυτοκινήτου, αλλά και συμμετοχής των παιδιών στον σχεδιασμό της πόλης. Ένα σημαντικό παράδειγμα αποτελεί το κίνημα της Ολλανδίας, με τον δραματικό τίτλο «Σταματήστε τους φόνους παιδιών». Αν όντως ακούσουμε τα παιδιά και σεβαστούμε τα δικαιώματά τους στο παιχνίδι και στον χώρο, γράφει η Φυλλιώ Κατσαβουνίδου, τα πράγματα μπορούν να αλλάξουν... Μπορεί οι πόλεις μας να γίνουν πιο φιλικές για όλους τους πολίτες!

Τα δικαιώματα των παιδιών σε σχέση με την πόλη είναι το θέμα που εξετάζεται στο όγδοο κεφάλαιο. Αποτελεί ένα σημείο κλειδί σε όλη αυτή τη συζήτηση. Τον 20^ο αιώνα, μετά τη βιομηχανική επανάσταση και την έντονη αστικοποίηση που ακολούθησε, άρχισε να γίνεται αντιληπτό ότι τα παιδιά έπεφταν θύματα εκμετάλλευσης, και οι συνθήκες ζωής τους είχαν υποβαθμιστεί. Σταδιακά αναπτύχθηκαν διάφορα κινήματα αναγνώρισης των αναγκών και δικαιωμάτων τους, έγιναν έρευνες και δημιουργήθηκαν επιστημονικοί κλάδοι με αντικείμενο τη μελέτη της παιδικής ηλικίας. Μεταπολεμικά συγκροτήθηκαν διεθνείς οργανισμοί και φορείς για το παιδί, που αφορούν τη σχέση του με το αστικό περιβάλλον και τη ζωή σε αυτό, είτε από τα Ηνωμένα Έθνη είτε από την Ευρωπαϊκή Ένωση, είτε από τοπικούς φορείς και πρωτοβουλίες.

Στο ένατο κεφάλαιο εξετάζεται αυτό το νέο «υποκείμενο», το Spielraum ως ένα επιστημολογικό παράδειγμα αστικού σχεδιασμού, σε μια ενδεικτική ιστορική αναδρομή: από την ελεύθερη κίνηση στην πόλη και χρήση της από τα παιδιά τον 19^ο αιώνα, στην κυριαρχία του αυτοκινήτου και την «εσωτερικοποίηση» της καθημερινότητας και του

παιχνιδιού μέχρι τη συμβολή του «παιδοκεντρικού σχεδιασμού» στην οργάνωση του αστικού περιβάλλοντος που παρουσιάζεται σε τέσσερα παραδείγματα. Αν και «τα παιδιά παίζουν οπουδήποτε και παντού», όπως μας λέει ο Colin Ward, η «βιογραφία» του Spielraum μας διδάσκει ότι όταν η πόλη παίρνει υπόψη της τα παιδιά, διασφαλίζεται η βιωσιμότητα, η ασφαλής κινητικότητα και η ευημερία της. Και τότε όχι μόνο τα παιδιά, αλλά όλη η κοινωνία ευημερεί. Αντί συμπεράσματος, γίνεται μια παρουσίαση των τεσσάρων βασικών αρχών του παιδοκεντρικού σχεδιασμού, ή του Spielraum ως ενός νέου επιστημολογικού παραδείγματος αστικού σχεδιασμού: η σχεδιαστική αρχή ως δημόσια πράξη, η ανοικτότητα και ο συν-σχεδιασμός, κάνοντας περισσότερα με λιγότερα, και σύνδεση, εγγύτητα και πρόσβαση.

Οι Χαρακτήρες, το τελευταίο μέρος του βιβλίου, δίνουν, επίσης, έναν μεγάλο πλούτο πληροφοριών, για πρόσωπα που δεν σχετίζονται άμεσα με τον χώρο ή το παιχνίδι, όπως ο αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος Ηράκλειτος και η σύγχρονή μας Αμερικανογερμανίδα εβραία φιλόσοφος Hannah Arendt, παρουσιάζοντας μεταξύ άλλων πολλές/ούς παιδαγωγούς, δασκάλους/δασκάλες, και αρχιτέκτονες. Αυτό το κεφάλαιο εμπλουτίζει το βιβλίο με έναν ιδιαίτερο τρόπο, του δίνει έναν παιχνιδιάρικο, αφηγηματικό και προσωπικό τόνο και μας προσφέρει τη δυνατότητα να σκεφτούμε για το θέμα, από διαφορετικές προσεγγίσεις και να κάνουμε νέες διαπιστώσεις και συσχετισμούς. Αποτελεί τον δεύτερο «τόπο» του Spielraum, με την έννοια ότι όλοι αυτοί οι άνθρωποι συνέβαλλαν στο να αναπτυχθεί η σκέψη γύρω από το παιδί, το παιχνίδι και τον χώρο της πόλης.

Το βιβλίο διαβάζεται εύκολα και ευχάριστα, και παρά τον πλούτο της πληροφορίας και της θεωρητικής επεξεργασίας της, είναι ιδιαίτερα εύληπτο. Η συγγραφέας δείχνει μια ικανότητα στο να αποφεύγει τις συνήθεις παγίδες της μεταφοράς εννοιών από τα αγγλικά στα ελληνικά (όπως κυριολεκτική μετάφραση και αγγλική σύνταξη με επίθετα αντί για ρήματα). Το περιεχόμενο και η παρουσίασή του προσφέρουν πολλά ερεθίσματα για σκέψη: π.χ. ότι οι πρώτες παιδικές χαρές στη Νέα Υόρκη ήταν απλώς υπαίθρια κλουβιά, το τετράχρονο που διέσχιζε την πόλη για να πάρει ψάρια, η καθημερινότητα όταν οι δρόμοι δεν καταλαμβάνονται από αυτοκίνητα, οι διαφορές ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια στην εφηβεία στη χρήση του χώρου για παιχνίδι καθώς και η χρήση του δημόσιου χώρου στη διάρκεια των λοκντάουν.

Αν και η συγγραφέας ισχυρίζεται ότι το βιβλίο έχει πολλές «εισόδους» και μπορεί να διαβαστεί με πολλούς τρόπους (πράγμα που ισχύει), εντούτοις η χρονολογική σειρά της παρουσίασης των απόψεων για το παιδί, το παιχνίδι και την πόλη μας βοηθά να αποκτήσουμε μία γενικότερη εποπτεία του αντικειμένου και να μπορούμε να δούμε την κάθε αντιμετώπιση στο ιστορικό της πλαίσιο. Είναι πολύ θετικό, επίσης, ότι το κάθε κεφάλαιο έχει μια σχετική αυτονομία και μπορεί να διαβαστεί και μόνο του. Επιπλέον, η αναλυτική βιβλιογραφική επισκόπηση είναι πολύ χρήσιμη σε όποιον/α θέλει να ασχοληθεί με το θέμα του παιχνιδιού και τη σχέση του με την πόλη. Σε κάθε κεφάλαιο αναδεικνύεται η σχέση χώρου και κοινωνίας, ή η κοινωνική παραγωγή του χώρου, μέσα από τη ζωή του παιδιού στην πόλη και τον τρόπο που παίζει (όταν παίζει)!

Ο πλούτος της έννοιας του Spielraum βρίσκεται εν πολλοίς στην εγγενή του ρευστότητα: από τη μία αφορά τον χώρο του παιχνιδιού, και από την άλλη η ελευθερία που εμπεριέχει, το «περιθώριο» κίνησης και δράσης, είναι η ίδια ένα στοιχείο του παιχνιδιού. Το Spielraum αναφέρεται στο παιχνίδι αλλά είναι και το ίδιο μια έννοια-παιχνίδι. Αποτελεί δυνητικά αντικείμενο περαιτέρω διερεύνησης και χρήσης για πολλά πεδία. Η επισταμένη κάλυψη του αντικειμένου και η πληθώρα των πληροφοριών που

περιέχει το βιβλίο το καθιστά ιδανικό για μια πρώτη επαφή με το θέμα του παιχνιδιού και των χώρων του από φοιτητές αρχιτεκτονικών και παιδαγωγικών τμημάτων όπως και για όσους/όσες ασχολούνται με τη διαμόρφωση χώρων για το παιδί, ιδιώτες ή δημόσιες υπηρεσίες. Εκτός από τα επιστημονικά του χαρακτηριστικά όμως, το βιβλίο μοιάζει με το παιχνίδι, γιατί η μελέτη του είναι και η ίδια ένα συναρπαστικό παιχνίδι που σε παρασύρει στον κόσμο του!